

dan halifelerinden Hasan Efendi *Müzîlü's-şükûk*, Lutfullah Efendi de *Cenâhu's-sâlikîn* adlı eserlerinde, bizzat kendisinden iştmiş olduklarını söyleyerek şeyhin tarikat silsilesini babadan oğula intikal ettirip on iki imam kanalıyla Hz. Ali'ye ulaştırırlar.

Kaynaklarda uzun boylu, güzel yüzlü, seyrek sakallı olarak tanımlanan Emîr Sultan'ın on iki terkli taç üstüne yeşil imâmeme sardığı, ömrünü derin bir zühd ve takvâ içinde ibadet ve irşadla geçirdiği rivayet edilir. Şöhreti Bursa'dan sonra Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda giderek yayılmış ve hakkında birçok menkıbe teşekkül etmiştir. Bunların en meşhuru, Bursa'da Yıldırım Bayezid tarafından Emîr Sultan'ın tavsiyesiyle yaptırılan Ulucami ile ilgili olanıdır. Bu menkıbeye göre caminin inşaatı sırasında Yıldırım Emîr Sultan'a bina hakkındaki görüşünü sormuş, Emîr Sultan da caminin dört köşesinde birer meyhaneden başka bir eksiği kalmadığını söylemiş, bu uyarı üzerine padişah içkiye tövbe etmiştir. Bazı kaynaklarda bu olayın Yıldırım Bayezid ile Somuncu Baba arasında geçtiği nakledilir.

Vefatından sonra Emîr Sultan'ın yerine halifelerinden Hasan Hoca şeyh olmuş ve on üçüncü halife İbrâhim Efendi'ye kadar (ö. 1178/1764-65) dergâhta Emîr Sultan'ın silsilesi devam etmiştir. İbrâhim Efendi'den sonra Emîr Sultan Dergâhı'nın şeyhliği Celvetî meşâyihinden Selâmi Ali Efendi'ye intikal etmiştir. Dergâh 1225 (1810) yılına kadar Celvetî olarak faaliyet göstermiş, bu tarihte Hacı Ahmed Efendi'nin şeyh olmasıyla Nakşibendî dergâhına dönüşmüştür. Emîr Sultan'ın takip ettiği irşad usulü bilinmemektedir. Kaynaklarda dergâhta "usul-i Emîr" üzere âyin yapıldığı söylenmekteyse de bu âyinin uygulama tarzı hakkında bilgi verilmemiştir.

Emîr Sultan'ın halifeleri daha şeyhin sağlığında Bursa, Balıkesir, Edremit ve Mihaliç'e, Karaman sınırlarına, Aydın ve Saruhan sancaklarına kadar yayılmışlardı. Kendisine mensup şeyh ve dervişler Rumeli yakasına geçip mürşidlerinin âdet ve menkıbelerini Gelibolu'dan başlayarak sınır boylarına kadar götürmüşlerdir. Osmanlı ordusunun bazı seferlerine bizzat katıldığı gibi müridlerini de gazâyâ teşvik eden Emîr Sultan'ın öldükten sonra da asırlarca Osmanlı ordusundan himmetini esirgemediğine inanılmıştır. Hakkında yazılan menâkıbnâmelerin çoğunda, sağlığında gösterdiği kerâmetler ya-

nında vefatından sonra da özellikle dar-da kalmış askerlere himmeti hakkında anlatılanlar geniş yer tutmaktadır. Bütün bunlar Emîr Sultan'ın Türk halkı üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk edebiyatında Emîr Sultan hakkında yazılmış birçok manzume bulunmaktadır. Bunlardan, şiirleri Yunus Emre'nin şiirleriyle karıştırılan Yunus adlı bir şairin manzumeleri Emîr Sultan hakkındaki menâkıbnâmelerde yer almaktadır. Emîr Sultan'a dair yazılan şiirlerin en meşhuru Bursalı Ahmed Paşa'nın, "Ey âlem-i velâyete sultân olan Emîr / Vey mülk-i Rûm'a rahmet-i rahmân olan Emîr" mükerrer beytini ihtiva eden terciibendidir.

Emîr Sultan'ın sağlığında Bursa'dan uzak yerlerde oturan dervişler yılda bir defa kafilâ halinde yola çıkarak mürşidlerini görüp duasını almaya gelirlerdi. Bu ziyaretler ölümünden sonra bir gelenek halini alarak asırlarca devam etmiştir. Bursalılar'ca bir bereket vesilesi sayılan bu gelenek XX. yüzyılın başlarında terkedilmişse de ramazan ve kurban bayramlarının ikinci günlerinde Eşrefî şeyh ve dervişlerinin zikrederek Emîr Sultan türbesine yaptıkları ziyaret ve Eşrefiyye usulüne göre icra ettikleri âyin şeklindeki geleneği bir süre daha devam etmiştir. Emîr Sultan'la birlikte Anadolu'ya gelen süflerin bir kısmı Bursa'nın çeşitli yerlerinde zâviyeler açmışlardır. Bunlardan Seyyid Nâsır Bursa Pınarbaşı'nda, Ali Dede İncirli Hamamı civarında, Seyyid Usûl Kuruçeşme mahallesinde, Seyyid Nattâ da Ebû İshak Kâzerûnî zâviyesinde tarikat faaliyeti göstermişlerdir.

Yakın zamanlarda yayımlanan bir makalede, Emîr Sultan'ın Alaşehir'de faaliyet gösteren halifesi Şeyh Sinan ile meşhur Osmanlı şairi Şeyhî'nin aynı kişi olduğu öne sürülmüştür (Bilgin, s. 123-139). Ancak sağlam delillere dayanmayan bu iddianın doğru olma ihtimali oldukça zayıftır.

Emîr Sultan hakkında çeşitli menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır. Bunların ikisi, kendisinden sonra dergâhına şeyh olan Hasan Efendi'nin *Müzîlü's-şükûk*'ü ile (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 168) üçüncü şeyh Lutfullah Efendi'nin *Cenâhu's-sâlikîn* adlı eserleridir. Diğer menâkıbnâmelerin önemlileri şunlardır: İbrâhim b. Zeynüddin, *Vesiletü'l-me'tâlib fi cevâhiri'l-menâkıb* (Emîr Sultan'ın on yedi menkı-

besini ihtiva eden Arapça eserin [*Keşfü'z-zunûn*, II, 1841] Türkçe tercümesi Millet Kütüphanesi'ndedir [Ali Emîrî, nr. 1060]); Yahyâ b. Bahşî, *Menâkıb-ı Cevâhir* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 410/1); Ni'metullah, *Menâkıb-ı Emîr Sultan* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 4564); Müdâmi, *Dîvân-ı Müdâmi der Vâsî-ı Emîr Sultan* (İÜ Ktp., TY, nr. 5520); Hüsameddin, *Târîh-i Emîr Sultan* (Millet Ktp., Pertev Paşa, nr. 457); Senâi, *Menâkıb-ı Emîr Sultan* (İstanbul 1290). Emîr Sultan hakkında bazı müstakil kitaplar da yayımlanmıştır (Gazâlî Saltık, *Bursa'da Emîr Sultan ve Kerametleri*, Bursa 1959; Şinasi Çoruh, *Emîr Sultan*, İstanbul, ts.; Hüseyin Algül, *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emîr Sultan*, İstanbul 1981).

BİBLİYOGRAFYA :

- Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ' bi-a'lâmi'l-hüdâ*, Beyrut 1985, s. 329; Aşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 117; Lâmiî Çelebi, *Şehrengiz-i Bursa*, Bursa 1288, s. 11; Rüstem Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, İÜ Ktp., TY, nr. 2438, vr. 104^b; *Tevârîh-i Âl-i Osman* (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 61-62; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 54-55; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 76-78, 132; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârîh*, I, 145, 188, 345; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, V, 83, 195-197; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 61, 62, 161; Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2556, vr. 2^p-10^p; a.mlf., *Vefeyatnâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1381, vr. 3^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1841; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 231; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 16, 47-50; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 3-27; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, I, 365; III, 309, 313, 337, 340, 348; Belîğ, *Güldeste*, s. 69-79; Hammer (Atâ Bey), I, 42, 76, 277-280, 343; Atâ Bey, *Târîh*, I, 35; Harîrzâde, *Tibyân*, III, vr. 205^p-208^p; Osmanlı Müellifleri, I, 57; Köprülû, *İlk Mutasavvıflar*, s. 264-265; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris 1932, II, 330; Arşiv Kılavuzu, İstanbul 1940, s. 139; Kâmil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4519-4522; a.mlf., "Târîhî Vesikalar ve Bilgiler", *VD*, II (1942), s. 410; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, III, 71; Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1969, s. 126-128; Cavit Baysun, "Emîr Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *TD* (1949), I, 77-94; a.mlf., "Emîr Sultan", *İA*, IV, 261-263; Orhan Bilgin, "Şeyhî Hakkında Yeni Bilgiler", *MÜTAD*, sy. 7 (1991-92), s. 123-139.

HÜSEYİN ALGÜL — NİHAT AZAMAT

EMİR SULTAN KÜLLİYESİ

Bursa'da Emîr Sultan adına
XV. yüzyılın ilk yarısında
kurulan külliye.

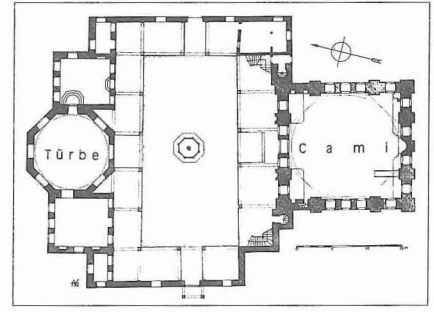
Bursa'nın doğu kesiminde şehre hâkim bir mevkide kurulmuş olan külliye Emîr Sultan'ın türbesini de içine almaktadır. Bir tarikat külliyesi niteliğindeki

yapıların çekirdeğini teşkil eden tekke Emîr Sultan'ın Bursa'ya yerleşmesinden az sonra kurulmuş olmalıdır. Bu tekkenin daha sonra Çelebi Sultan Mehmed (1403-1421) veya II. Murad devrinde (1421-1444 ve 1446-1451) şeyhin hanımı ve Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun tarafından, halen mevcut caminin yerinde olduğu bilinen ilk caminin ve çevresindeki müstemilâtın inşa ettirilmesiyle tam teşekküllü bir tarikat merkezine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Mehmed Şemsedin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eserinde caminin Hoca Kasım diye tanınan bir tüccar tarafından yaptırıldığı ve bunu daha sonra uç beylerinden Sinan Bey'in genişlettiği yolunda bir rivayet nakledilmekteyse de belgelerden asıl bâninin Hundi Fatma Hatun olduğu öğrenilmektedir (bk. Ayverdi, s. 286; Kunter, IV, 60). Külliye, başlangıçta aynı zamanda tevhidhâne olarak da kullanıldığı anlaşılan cami, derviş hücreleriyle diğer tekke bölümleri, imaret, türbe, Hundi Fatma Hatun'un 1429'da inşa ettirdiği hamam, Çelebi Sultan Mehmed'in torunu Hatice Hatun'un yaptırdığı mektep ile Cezerî Kasım Paşa'nın ilâvesi olan medrese binalarından meydana geliyordu. Bunlara ayrıca XVIII ve XIX. yüzyıllarda bir muvakkithâne ve kütüphane ile caminin güney ve batı yönlerindeki çeşmeler eklenmiştir. Bugün sadece XIX. yüzyılın başında yeniden yapılan cami ile türbe, hamam ve çeşmeler mevcuttur.

Emîr Sultan Külliyesi yüzyıllar boyunca birçok onarım ve tâdilât geçirmiş, gelirleri ek vakıflarla devamlı surette artırılmış, özellikle türbe değerli hediyelerle donatılmıştır. Halen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vakfiyesi Fâtiha Sultan Mehmed tarafından 874 (1470) yılında tanzim ettirilmiş ve devrin Bursa kadısı Alâeddin Ali Fenârî tarafından tasdik edilmiştir. Vakfiyede yer alan gayri menkuller bizzat Emîr Sultan'la Hundi Fatma Hatun'un vakfettikleri, vakıf gelirlerinden fazlası ile satın alınanlar ve yedi hayır sahibiyile Fâtiha Sultan Mehmed'in bunlara eklediği emlakten oluşmaktadır. Vakfiyede, Bursa ve civarıyla Edremit-Havran yöresinde bulunan çok sayıda köy, mezraa, tuzla, bahçe, han, hamam, değirmen, ev ve fırın gibi emlakın meydana getirdiği bu vakıflardan elde edilecek gelirin ne şekilde harcanacağı bütün ayrıntıları ile belirtilmiştir. Bu kayıtlardan, ancak selâtin külliyesiyle bazı önemli tarikat merkezlerinin vakfiyelerinde rastlanabilecek bir zen-

ginliğe sahip olan külliye kalabalık bir görevli kadrosunun faaliyet gösterdiği öğrenilmektedir. Külliyein çevresinde zamanla Bursa'nın en büyük mezarlıklarından biri oluşmuştur.

Cami. Arşiv belgelerinden ve mevcut kitâbelerden birçok defa köklü biçimde onarıldığı anlaşılan cami 1210 (1795-96) depreminde tamamen yıkılmış ve III. Selim tarafından 1219 (1804-1805) yılinda yeniden yaptırılmıştır; bu arada tekkenin harem dairesi de yenilenmiştir. Şadırvan avlusunun kible tarafında bulunan cami ile kuzey tarafındaki türbenin bugünkü konumları, 1855 depreminde sonra gerçekleştirilen yenilemeler sırasında değişikliğe uğramamıştır. İlk caminin şekli hususunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de bu caminin altı kubbeli olduğu belirtilmekte, Albert Gabriel de buradan hareketle söz konusu yapının çağdaşı Ulucami ile aynı tasarım özelliklerini paylaştığını, enine dikdörtgen planlı harimin eşit büyüklükte ve kubbe örtülü altı adet kare birimden meydana geldiğini söylemektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi ise 913 (1507) tarihli bir belgede yer alan, "Sâbıkan bir kubbe iken hâliyen dört kubbe ve bir harem olduğundan..." şeklindeki ifadeye dayanarak caminin başlangıçta kare planlı-tek kubbeli olarak tasarlandığını ve sonradan önüne üç kubbeli bir son cemaat yerinin eklendiğini kabul etmektedir. Diğer taraftan Evliya Çelebi şadırvan avlusunun derviş hücreleriyle kuşatılmış bulunduğunu nakleder ki Anadolu Türk mimarisinde cami-tekke ve cami-medrese şeklinde tasarlanan birçok yapıda bu düzenlemeye gidildiği bilinen

Emîr Sultan Camii ve Türbesi'nin planı

bir husustur. Evliya Çelebi'nin anlattığı düzen, külliyei gördüğü sırada (XVII. yy. ortaları) caminin aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Ancak son dönemde selâmlık binasının içindeki bir mekânın tevhidhâne görevi yaptığı tesbit edilmiştir.

III. Selim'in yaptırdığı bugünkü cami kare planlı (15,20 × 15,20 m.) ve tek kubbe ile örtülü bir harime sahiptir. Kurşun kaplı olan ve yuvarlak bir kasağa oturan kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Tromp kemerlerini, dolayısıyla da kubbenin ağırlığını taşıyan duvar pâyeleri beden duvarlarından içeriye ve dışarıya doğru taşınarak yapılarak cepheleli hareketlendirmektedir. Toplam on üç adet olan bu pâyelerden dördü harimin köşelerinde, sekizi de her cephede ikişer tane olmak üzere cephelerin yan kesimlerinde yer almakta, bir tanesi ise kible duvarı ekseninde ve mihrabın arkasında bulunmaktadır. Cephelelerde, içrideki tromp kemerlerinin üzengi hattına tekabül eden hizaya bir silme kuşağı, bunun üzerine de üçer adet kemer yerleştirilmiştir. Yanlarda yer alan ve ortadakine oranla daha dar ve alçak olan kemerler birer niş görünümündedir. Ortadaki kemer içinde üç adet pencere bulunmakta ve beden duvarlarının saçak hizasından yukarıya taşmaktadır. Üsküdar'daki Rum Mehmed Paşa Camii gibi bir iki istisna dışında Osmanlı mimarisinde pek görülmeyen, buna karşılık Bizans yapılarında çok kullanılan bu ayrıntı, caminin tasarımında ya da en azından inşaatında Rum asıllı mimar veya kalfaların çalışmış olabileceğini düşündürmektedir.

Beden duvarlarında üç sıra halinde düzenlenmiş kırk dört pencere ile kubbe kasağındaki on iki pencere harimi aydınlatır. Alt sıradaki demir parmak-

Emîr Sultan Camii - Bursa

İklî pencerelerin dikdörtgen açıklıkları kesme köfeki taşından sövelerle çerçevelenmiş ve yuvarlak hafifletme kemerleriyle taçlandırılmıştır. İkinci sırada ve kasnakta bulunan pencerelerle cephe-lerin üst kesiminde, ortadaki kemerin içinde üçlü gruplar halinde yer alan pencereler yuvarlak kemerli ve revzenlidir. Duvarlarda kesme taş örgü ile almaşık örgü (tuğla/kesme taş) birlikte kullanılmış, ikinci sırayı oluşturan pencerelerin alt hizasına kadar çıkan kesme taş örgü köşe pâyelerinde silme kuşağına kadar devam ettirilmiştir. Kuzey duvarının eksenindeki girişin üzerinde III. Selim'in adını ve 1219 tarihini taşıyan ta'lik hatlı manzum ihya kitâbesi yer alır. Kitâbenin üstündeki içbükey kuşakta, geç devir Osmanlı mimarisinde sivil yapıların yanı sıra dinî yapılarda da görülen manzara resimleri dikkat çekmektedir. Caminin içindeki bütün mimari ayrıntılarda ve kalem işi bezemelerde Osmanlı barok üslûbunun izleri görülmektedir.

Harimin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinde yükselen kesme taş minarelerin kare tabanlı kaideleri beden duvarlarının saçak hizasına kadar devam eder. Geç devir Osmanlı minarelerinin hemen hepsinde olduğu gibi silindirik biçimindeki gövdeler araya pabuç kısmı konulmaksızın doğrudan kaidelere oturtulmuştur. Akantus yaprağı şeklinde konsollarla desteklenen ve korint nizamında sütun başlıklarını andıran şerefeler, ayrıca kesme taştan örülmüş külâhlar, Bursa'daki minarelerin büyük çoğunluğu gibi bunların da 1855 depreminde yıkıldıktan sonra 1868-1869'daki Sultan Abdülaziz dönemi onarımında yenilendiğini göstermektedir.

Şadırvan avlusu enine (doğu-batı doğrultusunda) gelişen dikdörtgen bir alan şeklindedir. Burayı çepeçevre kuşatan ve farklı boyutlardaki dikdörtgen birimlerden oluşan revakın arkasında kible yönünde cami, kuzeyde türbe ve buna bağlı yan mekânlar, doğu ve batı yönlerinde de yuvarlak kemerlerle taçlandırılmış birer avlu girişiyle ikişer pencere yer alır. Revakın beyaz mermer silindirik sütunlarına bağdâdî siva ile yapılan yalancı kaş kemerler oturtulmuştur; revak birimleri de aynı şekilde bağdâdî sivali aynalı tonozlarla örtülmüştür. Cami girişiyle bunun karşısındaki türbe penceresinin önünde yer alan iki kemer diğerlerine göre daha yüksek tutularak revakın görünümü hareketlendirilmiş, ayrıca cami-türbe manzumesinin ortak

ekseni vurgulanmıştır. Revakın harime bitişik olan güney kanadı son cemaat yeri niteliğindedir. Bu kanatta, harim girişinin önündeki birim dışında kalan kesimlerin üzerine asma katlar inşa edilmiştir. Avlunun güneybatı ve güneydoğu köşelerindeki merdivenlerden çıkılan ve dikdörtgen açıklıklı pencerelerle avluya bakan bu fevkanî birimler cami görevlilerine mahsustur. Avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine de dikdörtgen planlı birer oda yerleştirilmiş ve batı yönündeki avlu girişi kaş kemerli küçük bir revak birimiyle donatılmıştır. Mermer şadırvan sekizgen planlı ve fıskiyeli bir havuz biçimindedir. Sekizgenin köşelerine barok profilli sütunçeler, muslukların üzerine de minyatür konsollara oturan kemerler yerleştirilmiş, havuzun üzeri kubbe biçimindeki bir tel kafesle örtülmüştür.

Türbe. Sultan Abdülmecid'in 1845'te tamir ettirdiği türbe, Sultan Abdülaziz tarafından şadırvan avlusunun revakları ile birlikte 1868'de yeniden yaptırılmıştır. Emîr Sultan'ın, Hundi Fatma Hatun'un ve oğulları Emîr Ali ile iki kızlarının gömülü olduğu türbenin zemini günümüzde avlu kotundan 1 m. kadar aşağıdadır. 1013 (1605) yılına ait onarım keşfindeki bazı ifadelerden, o tarihteki caminin avluya göre yüksekte kaldığı ve dolayısıyla avlu ile türbenin aynı seviyede bulunduğu, buna göre de halihazır avlu zemininin bugünkü caminin yapımı sırasında yükseltildiği anlaşılmaktadır. Sekizgen prizma biçimindeki türbe kurşun kaplı bir kubbe ile örtülmüştür ve ilk türbenin de bugünkü gibi sekizgen planlı ve kubbeli olduğu tahmin edilmektedir. Türbe doğu ve batıda dikdörtgen planlı birer mekânla bağlantılı durumdadır ve bunlardan doğudaki türbe kapısının revaka açıldığı giriş bölümü, batıdaki ise türbedar odasıdır. Böylece kuzey yönündeki üç serbest kenarı ile yapı kitlesinden dışarı taşan türbe etrafındaki mekânlardan daha yüksek tutulmuş ve çevresine hâkim kılınmıştır. Yapının girişin yer aldığı doğu kenarı dışındaki cephelerine birer adet büyük boyutlu ve yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Kible yönünde revaka açılan ziyaret (niyaz) penceresinin üzerine Sultan Abdülaziz'in 1285 (1868) tarihli ve ta'lik hatlı manzum ihya kitâbesi yerleştirilmiştir. Türbenin cepheleri ve iç süslemesi empire üslûbunu yansıtır. Emîr Sultan'ın diğerlerinden daha büyük ve yüksek tutulmuş olan sandukası oymalı

ve yıldızlı ahşap korkuluklarla kuşatılmıştır.

Türbeyi XVII. yüzyılın ortalarında ziyaret eden Evliya Çelebi ile 1837 yılında Bursa'ya gelen B. Poujoulat adındaki Fransız seyyahı içinin ve dışının renkli çinilerle kaplı olduğunu belirtmektedirler. Evliya Çelebi ayrıca, kapısı gümüş kaplama olan türbenin son derece zengin bir mefruşata sahip bulunduğunu, içinde çok sayıda altın ve gümüş şamdanların, kandillerin, mücevherli askıların, değerli hat levhalarının yer aldığını, Ravza-i Mutahhara dışında hiçbir türbede bu kadar kıymetli eşyanın görülemeyeceğini nakleder. Türbedeki eşyanın dökümünü içeren 1067 (1657) tarihli bir belge de bu hususta Evliya Çelebi'nin mübalağa etmediğini kanıtlamaktadır. Eski Bursa'nın tarihî dokusundan ve mistik havasından bütünüyle uzak düşmüş olan bugünkü türbenin Avrupa'da mimarisini Ahmet Hamdi Tanpınar'ı da hayal kırıklığına uğratmıştır: "Bu yıldızlı, helezonî çizgili emperyal üslûp içinde büyük Türk velisi Emîr Sultan âdeta dondurulmuş gibi yatar. Diğer mimari eserlerde taşı canlı mahlûk yapan ve göze bir kalp penceresi gibi açılan o ledünnî halden burada eser yoktur".

Tekke. Caminin kible yönünde yer alan ve günümüzde tamamen ortadan kalkmış bulunan tekkenin geçmişi, yerleşim düzeni ve mimari özellikleri Bursalı Sa'fîyyüddin Eşrefoğlu'nun naklettiği bilgilerle aydınlığa kavuşmaktadır. Emîr Sultan Tekkesi'nin son postnişini Hüsameddin Fındıkoğlu'nun elindeki bir vakfiye süretinde, burada evvelce bulunan harap tekke binalarının XVIII. yüzyıl başlarında Mehmed b. el-Hâc Hüseyin adında bir hayır sahibi tarafından satın alınarak yerlerine geniş kapsamlı yeni bir tesisin inşa ettirildiği ve bu tesisin Receb 1131 (1719) tarihinde tekkenin o sıradaki şeyhi İshak Efendi'nin tasarruf ve iskânına verildiği kayıtlıdır. Söz konusu belgede yenilenen tekkenin mimari programı şu şekilde özetlenmiştir: "Bir zâviye ve etrafına on bab mücedded ve bir matbah, bir ahır, iki çeşme ve bir tarafına dört ulvî ve iki sundurma ve bir sofa ve bir mâ-yî cârî, bir fırın ve bir miktar hadikayı hâvî bir bab menzil". Tekkelerin kapatılmasından sonra (1925) selâmlık binası ortadan kaldırılarak yerine Emîr Buhârî İlkokulu inşa edilmiş, 1979'da da Bursa Belediyesi harem binasını yıktırılmıştır. 1980'den sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü önceden yapılmış röle-

velere göre binayı yeniden ihya etmeyi kararlaştırmış ve gerekli tahsisatı ayırmışsa da ihaleye talip olan müteahhit çıkmadığından arsası Belediye tarafından kamulaştırılarak parka dönüştürülmüştür.

Eski fotoğraflarda selâmlık binasının iki katlı, büyük boyutlu bir yapı olduğu görülmekte ve dikdörtgen açıklıklı pencerelerin sıralandığı cephe düzenlemesinden de II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Selâmlığın bünyesinde yer alan geniş bir mekânın tevhidhâne olarak kullanıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde iki katlı olan harem binasının, cephe düzeninden ve özellikle üst katında teşhis edilen mimari ayrıntılarından III. Selim devrinde (1789-1807) yenilediği belli olmaktadır. Harem binasının da 1210 (1795-96) depreminde hasar gördüğü ve cami ile beraber 1219 (1804-1805) yılında yenilediği tahmin edilebilir. Geniş bir sacakla donatılmış olduğu bilinen bu binanın üst katında mevcut küçük parça tablalı dolaplar ve manzara resimleriyle bezenmiş nişler sivil mimari açısından değerli ve korunması gerekli ayrıntılardır.

Hamam. Caminin güneyindeki caddenin karşı tarafında bulunan hamam dikdörtgen bir alana (34,75 × 12,35 m.) yerleştirilmiştir. Tek hamam olarak tasarlanan yapının kare planlı ve ahşap çatılı soğukluk bölümünün aslında kubbeli yapıldığı bilinmektedir. Soğukluktan yine kare planlı, kubbesi tromplara oturan küçük bir mekâna, oradan da ılıklığa geçilir. ılıklık, dilimli bir kubbenin örttüğü kare planlı merkezî bir birimle buna açılan daha küçük boyutlu, kare planlı ve kubbeli üç birimden meydana gelmekte, bu küçük yıkanma yerlerinden birinin arkasında helâlar bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünde Türk hamam mimari-

risinin en eski ve en yaygın şeması olan merkezî sofalı ve dört eyvanlı planın üç eyvanlı tipi uygulanmıştır. Göbek taşının bulunduğu kubbeli merkezî mekânın planı köşeleri pahlı kare biçimindedir. Zemini bir seki ile yükseltilmiş olan eyvanlar sivri kemerlerle merkezî birime açılmakta, eyvanların arasında kalan pahlı kenarlardan küçük kapılarla kare planlı ve kubbeli iki halvete geçilmektedir. Sıcaklığın arkasında da dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü su haznesiy-le küllhan bölümü bulunur.

Çeşmeler. Caminin güney ve batı yönlerinde farklı tarihlerde yapılmış dört çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerden, kible tarafında hamamın yer aldığı so-kağın köşesindeki ile aynı yönde cami duvarının köşesindeki 1156 (1743) tarihini taşımakta, ikincisinin kitâbesinde, camiyi tamir ettiren Dârüssaâde ağası Morali Beşir Ağa tarafından yaptırıldıkları belirtilmektedir. Batıya açılan avlu girişinin önündeki merdivenlerin solunda bulunan üçüncü çeşme, kitâbesinden öğrenildiğine göre Surre Emîni Hacı Mustafa Efendi'nin eşi Zehrâ Hanım adına Fatma Hanım tarafından 1254 (1838-39) yılında vakfedilmiştir. II. Mahmud devrinin (1808-1839) empire üslûbuna bağlanan üçgen alınlık ve bunun içindeki güneş motifi (Sultan Mahmud güneşi) dikkat çeker. Aynı merdivenlerin sağında yer alan çeşme ise 1268 (1851) tarihlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Lubenau, *Beschreibung der Reisen*, Königsberg 1930, II, 83-84; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 16, 17; J. J. B. Poujoulat, *Voyage dans l'Asie mineure*, Paris 1840, I, 165-166; İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa 1302, s. 69, 87; H. Wilde, *Brussa*, Berlin 1909, s. 28-32, rs. 35-37; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 3, 8; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Ankara 1946, s. 92-95; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 145-147; R. Anhegger, "Beiträge zur frühosmanischen Baugeschichte", *Zeki Velîdî Togan'a Armağan*, İstanbul 1954-55, s. 301-330; A. Gabriel, *Une capitale turque Brousse: Bursa*, Paris 1958, I, 181-184; II, lev. LXVI; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 32, 412-413; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 282-288, 360; İhsan Yardımcı, *Bursa Tarihinden Çizgiler ve Bursa Evliyalari*, İstanbul 1976, s. 177-208; H. Turyan, *Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri*, Bursa 1982, s. 37-61; *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, III, 56-58, 257, 359-360, 389; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisî*, İstanbul 1986, s. 425; M. Cavid Baysun, "Emir Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *TD*, I/1 (1949), s. 77-94; H. B. Kunter, "Emir Sultan Vakıfları ve Fâtih'in Emir Sultan Vakfiyesi", *VD*, IV (1958), s. 39-63.

M. BAHANAN

EMİR SÜLEYMAN

(bk. SÜLEYMAN ÇELEBİ, Emir).

EMİR ŞEKİB ARSLAN

(الأمير شكيب ارسلان)

Şekib b. Hammûd b. Hasen el-Arslânî
(1869-1946)

Lübnanlı âlim,
fikir ve siyaset adamı.

Beyrut yakınında bulunan Şûf kazası-na bağlı Şüveyfât nahiyesinde doğdu. Şûf'un, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren "emir" unvanını alan, Hîre'de hüküm süren Lahmî krallarından Münzir b. Mâ-üssemâ'nın soyundan geldiği söylenen nüfuzlu Dürzî ailelerinden birine mensuptur. Ancak Emîr Şekib, ailesinin Sün-nîliği benimsediğini ileri sürmektedir. Ni-tekim hem kendisi hem kardeşleri Sün-nî eğitimi görmüş ve Sün-nî olarak yaşa-mışlardır. Şekib Arslan altı yaşından iti-baren bir süre Şûf'taki bir Amerikan okuluna devam etti. 1879'da, Beyrut'ta-ki en gelişmiş Mârûnî okulu olan Med-resetü dâri'l-hikme'ye girdi. Özellikle Arap edebiyatı ve tarihi alanında çok iyi yetiştirdi; ayrıca Fransızca öğrendi. 1886 yılında Beyrut'ta Medresetü's-sultâniyye'ye geçti. Burada diğer ilimlerin yanı sıra, o yıllarda Beyrut'ta sürgünde bu-lunan ve Medresetü's-sultâniyye'de öğ-retmenlik yapan Mısırlı âlim Muhammed Abduh'tan fıkıh ve akaid dersleri aldı. Türkçe'yi de burada öğrendi. Ayrıca Ab-duh'un okul dışında yaptığı sohbet top-lantılarına katıldı. 1887'de Şûf'a dönen Şekib Arslan, aynı yıl babasının ölümüyle boşalan Şüveyfât nahiy müdürlüğüne tayin edildi. 1890'da bu görevinden ayr-ılarak gittiği Mısır'da Muhammed Ab-duh'un etrafında oluşan ve fikirlerini ya-yan gruba dahil oldu; Mısır'ın önde ge-len fikir ve kalem erbabı ile tanıştı. Bu

Emir
Şekib
Arslan

Emir Sultan Hamamı

